

Antipolitinės nuostatos Lietuvoje: „piniginės“ partijos, privati tėvynė ir nepakeliama politinio gyvenimo našta

RASA BALOČKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas,

Socialinės ir politinės teorijos katedra, Gedimino pr. 44, LT-44240 Kaunas

El. paštas: Rasa15@gmail.com

Šiame straipsnyje, remiantis focus grupių tyrimu, nagrinėjamas visuomenės požiūris į politiką bei politikus, populiariojoje, anot M. Eliade, sąmonėje egzistuojantys sąlyginai stabilūs politikų bei valdžios institucijų įvaizdžiai, subjektyvios žmonių nuostatos politikos atžvilgiu, taip pat kaip politika bei politikai yra suvokiami jų kasdieninio gyvenimo filosofijoje. Tyrimo tikslas – atskleisti, kokios žmonių nuostatos, patirtys, subjektyvios interpretacijos lemia jų nusivylimą ir nusišalinimą nuo politikos bei antipolitinį nuostatų formavimąsi Lietuvoje.

Raktažodžiai: demokratija, politikų įvaizdis, antipolitinės nuostatos, politinis pasyvumas, visuomenės požiūris, antipolitinė sąmonė

ĮVADAS

Vakarų demokratijose pastaraisiais dešimtmečiais pastebimos radikali politikos, politinio sąmoningumo, politinio dalyvavimo formų transformacijos: tai ir piliečių nusišalinimas, atitraukimas nuo politikos, antipolitinės nuostatos, ir politikos bei pramogų verslo susilieėjimas. Kas atsitiko, kad taip sunkiai iškovotos politinės bei pilietinės teisės tampa nepatogia našta? Iš kur kyla ši, anot Peterio Sloterdijko (1999), antipolitinė sąmonė? Kas atsitiko, kad atsisakoma racionalumo ir nueinama kitu, lengviausiu, keliu? Koks yra santykis tarp valdžios institucijų ir visuomenės ir dėl ko kyla antipolitinės nuostatos bei nepasitenkinimas demokratija? Piliečių politinis pasyvumas, laipsniškas viešųjų sferų nykimas, nepasitikėjimas valdžios institucijomis, politikos ir šou verslo susilieėjimas, populizmas bei politinis radikalizmas yra svarbūs tiek senosioms ES narėms, tiek buvusioms Rytų bloko valstybėms.

Remiantis keturių focus grupių, organizuotų skirtingose Lietuvos vietovėse 2010 m. lapkritį bei gruodį, diskusijų duomenimis¹, siekiama atskleisti Lietuvos žmonių politines nuostatas, požiūrį į politinę situaciją Lietuvoje, išsiaiškinti valdžios institucijų vertinimą, bendrą supratimą apie politiką ir pasitikėjimą pagrindinėmis valdžios institucijomis Lietuvoje. Pasirinkta focus grupių metodologija leidžia išryškinti įprastas kalbėjimo ir galvojimo struktūras, diskusijų metu išreikštos spontaniškos nuostatos iliustruoja tą, anot P. Bergerio, praktinio žinojimo sritį, kuris ir yra pirminis žinojimas apie institucinę tvarką ir kuris yra viso „to, ką kiekvienas žino apie socialinį pasaulį, suma – elgesio normų, moralės principų ir priesakų, patarlių ir priežodžių, vertybių ir tikėjimų, mitų ir t. t. sanakaupa“ (Berger, Luc-

¹ Straipsnyje naudojami tyrimo „Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai Lietuvoje 2010 m.: parama demokratijai ar masinis protestas?“ duomenys. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (su-tartis Nr. SIN-12/2010).

kmann 1999: 88). Tai yra, pasak J. Habermaso, gyvenamojo pasaulio perspektyva, intuityvus ikiteorinis kasdieninis žinojimas, grindžiamas kasdieniniais pastebėjimais bei epizodiškomis impresijomis, neartikuliuotas, kartais priartėjantis prie mito ar prietaro lygmens, ir vis dėlto nepaprastai svarbus siekiant atkurti iškreiptą komunikacinę veiksmą ir užtikrinti visavertį politinį dialogą.

Kai kurie teoretikai, pvz., R. Reichas (1991) bei Ch. Laschas (1995), teigia, kad vienas esminių iššūkių šiuolaikinėms demokratijoms yra tai, kad eiliniai piliečiai jaučiasi vis mažiau galintys daryti įtaką politiniams procesams, o jų balsai vis rečiau girdimi viešajame diskurse. Pasak R. Reicho, šiuolaikinėse Vakarų demokratijose formuojasi naujasis kognityvinis elitas, arba „simboliniai analitikai“. Naujasis elitas – tai advokatai, akademikai, žurnalistai, politologai, brokeriai, bankininkai ir kt. Ch. Lascho tvirtinimu, šiuolaikinėje JAV visuomenėje dėl naujojo elito politinio vyravimo pastebimas akivaizdus demokratinio diskurso nuosmukis. Naujasis elitas yra *kalbančiosios klasės*, kurios vis dažniau ir daugiau kalba tik tarpusavyje ir tik pačios sau joms vienoms suprantamu dialektu. Lietuvoje piliečių nusivylimą politika taip pat sąlygoja tai, kad politikai visuomenės akyse tampa uždara, homogenine klase. Focus grupių dalyvių manymu, tai yra uždara, amorali galios ir malonumų klasė, kuri, be kita ko, yra nebaudžiama ir nenugalima, ir yra kildinama iš sovietinės privilegijų klasės – nomenklatūros.

M1 (mot., 34 m., aukštasis, miest. X1): *Man atrodo, kad pas mus yra labai graži nomenklatūros tradicija. Tu gali prasimūsti tada, kai tampi lojalus. Dabar valdžioj vien lojalūs, ne specialistas reikalingas, ne profesionalas, bet lojalus, vadinasi, aš pati nepasitikiu, nes jie yra lojalūs.*

A1 (vyr., 52 m., elektrikas, kaim. X4): *<...> O ten, seime <...> Visi kolūkio pirmininkais, visokiais direktoriais yra buvę. Visi ten partinė nomenklatūra ir viskas...*

Visuomenėje, kur sunkus darbas, savidisciplina, potraukių sublimavimas yra neišvengiamos kasdienybės dalis, politikai bei valdžios atstovai yra matomi, suvokiami ir traktuojami kaip tariamai homogeninė politinė kalbančioji klasė, kuriai būdingas nevaržomas poreikių tenkinimas bei atviras ekonominės galios demonstravimas. Šios klasės gyvenimas įvardijamas kaip paprastiems žmonėms „nepasiekiamas komunizmas“, – sąvoka, kuri šiame kontekste reiškia ne vien referenciją į nomenklatūrinę naujojo elito kilmę, bet ir apibendrintai įvardija tokią būklę, kai nepritekliaus įveiktas, poreikiai patenkinami, o būtinybė pašalinta iš žmogaus gyvenimo sąlygų.

A1 (vyr., 52 m., elektrikas, kaim. X4): *Na taip, kai pažiūri į visą tą bohemos gyvenimą, Vilniaus mero ar kažkokio viršininkėlio. Jo namą parodo. Mes, kaimiečiai, turim žiūrėti kaip į paveiksliuką, kaip į nepasiekiamą komunizmą: kokia butis, kokie namai, koks sodas, kokie sklypai. Graudu žiūrėti. Nežinau, kiek iš 141 mūsų seimūno gyvena paprasčiausiame daugiabučiame name, bute. Įdomu būtų sužinot.*

Ši nauja galios klasė, focus grupių manymu, sudaro privilegijuotą uždara luomą, kuris yra neprieinamas „paprastiems žmonėms“ ir iš esmės mažai ką turi bendra su likusia visuomenės dalimi.

A2 (vyr., 73 m., nebaigtas vidurinis, kaim. X3): *Ryšys tarp valstybės ir piliečių? Jokio ryšio nėra. <...> Jie padebesiais skraido, o į tą paprastą žmogelį nežiūri ir net nežada žiūrėt.*

A1 (vyr., 52 m., elektrikas, kaim. X4): *Taigi ten ir neprieisi, sudėtingas reikalas.. Prie tos valdžios. Bet kokiū klausimu politikas pradės tave siuntinėti visur ir užmirši, ko iš viso ten atėjai.*

Visuomenės nusivylimą politika bei antipolitinės nuostatos skatina ir tai, jog ši tariaimai homogeninė galios klasė atrodo neįveikiama jokios kritikos. Jai negalioja ne tik ekonominiai suvaržymai, bet ir teisiniai bei moraliniai apribojimai.

G1 (vyr., 43 m., bedarbis, kaim. X4): *Vienas kažkur išėjo, kiek išvažiavo. Kitas penkis sykius už tą patį nubalsavo...*

V1 (mot., 43 m., namų šeimininkė, kaim. X4): *Jūs pasižiūrėkit, kai rodo tuos tiesioginius seimo darbus. Tai penkiasdešimt, tai keturiasdešimt. Jei žmogus į darbą neateitų vieną dieną ar dvi, tai tavo iš karto išmestų. O čia nieko.*

II (mot., 69 m., pensininkė, kaim. X4): *Svarbiausia, katras padarė blogai, nei vieno nenubaudė... Kas nemokėjo vadovauti ar nusikaltimą kokį padarė, aš išmesčiau ir neleisčiau jo prie vadovaujančių [pareigų], [o jis] varo dar į aukštesnes pareigas.*

Pasak respondentų, kas dar, be galios pozicijų, sieja tariaimai homogeninį, privilegijuotą politikų luomą? Jų socialinio solidarumo pagrindas, panašiai kaip ir mafijos, – šeimos, kraujo, giminytės ryšiai bei „priesaika tylėti“.

A1 (vyr., 52 m., elektrikas, kaim. X4): *Ką ten nuimsi, kai ten to seimūno pusbrolis... Jie ten blaškosi iš vienos vietos į kitą. Pereina į aukštesnes pareigas... visur yra. <...> Reik staigiai „ženyti“ už giminaičio kokio nors, už darbo biržos direktoriaus, arba kažkokiu kitoku būdu reikia tapti jo artimu giminaičiu. Kitaip ten neišsi.*

B1 (mot., 72 m., pensininkė, kaim. X4): *Dėl to, kad jie visi ten yra prasikaltę.. Jie viens kito bijo.. Tave atleisti, tai tu papasakotum visą teisybę dar...*

Politikai ir valdžios atstovai visuomenei atrodo beveik kaip Sopranai – homogeninė, uždara, privilegijuota klasė, egzistuojanti ir veikianti anapus moralės ir įstatymo, nepavergta darbo, neturinti ekonominių suvaržymų, tarpusavyje saistoma „priesaikos tylėti“ bei kraujo ir giminytės ryšių.

A3 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *mirė bosas Korleonė – turiu galvoj Brazauską.*

A. Renwicko (2006) teigimu, viena iš prielaidų formuotis antipolitinėms nuostatomis yra disidentinio judėjimo tradicija Vidurio ir Rytų Europoje. Sovietiniu laikotarpiu šiose visuomenėse vyravo nuostata apie dorus paprastus žmones bei korumpuotą komunistų partijos elitą. Jei politika iš principo yra purvinas dalykas, vienintelė moraliai teisinga laikysena yra nusišalinimas nuo politikos. Kaip pavyzdį pateiksime ištrauką iš V. Havelo (*Nu)tylėjimo anatomijos*:

„<...> disidentas yra tas, kuris neužsiima jokia veikla galios sferoje. Jis nesiekia galios. Jis netrokšta formalaus galios posto ir nesiekia būti išrinktas. Jis nesiekia pakerėti publikos, nieko jai nesiūlo ir nieko nežada. Jei jis kažką ir gali pasiūlyti, tai tik save – jis tik tai ir tesiūlo, kadangi neturi jokio kito kelio patvirtinti tas tiesas, kuriomis jis tiki. Savo veiksmais jis tiesiog išreiškia savo, kaip piliečio, orumą, nepaisydamas, kiek jam tai kainuos“².

Disidentas vadovaujasi tiesos, o ne interesų principais; politika, grindžiama naudos siekiu, išskaičiavimais ir konkrečių socialinių grupių interesais, jam atrodo „nešvari“. Lietuvoje politika taip pat suvokiama kaip iš esmės purvina ir negarbinga.

² Havel V., An anatomy of reticence, in *Vaclav Havel or Living in Truth*, ed. J. Vladislav. London: Faber and Faber, 1986.

A2 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *Apie partiją geriau nešnekam, nes nenoriu mėšle voliotis, tiek jau to.*

M1 (mot., 34 m., aukštasis, miest. X1): *Aš, pavyzdžiui, svarsčiau galimybę pati eiti į politiką ir supratau, kad man visiškai nepriimtinas tas drabstymasis, ėjimas į viešumą, rėkimas laidose vienu per kitus. Neįsivaizduoju, kokio lygmens turi būti žmogus, kad dalyvautų tokiose diskusijose, nes iš tikrųjų jos nepalaiko jokio žmogiškojo orumo.*

A. Yurchakas, nagrinėdamas sovietinio disidentizmo ir antipolitinių nuostatų tradiciją, kalba apie „nesovietinius sovietus“, t. y. žmones, kurie, gyvendami Sovietų Sąjungoje, kartu buvo visiškai abejingi sovietinei ideologijai. Šie žmonės taip pat atsisakė įvardyti save kaip disidentus, o savo pažiūras – kaip antisovietines. Pvz., Leningrado poetas Josifas Brodskis, kuris „žinojo arba teigė žinąs apie įvykius Sovietų politinėje visatoje tiek mažai, jog manė, kad Dzeržinskis tebėra gyvas³, o Kominternas yra kažkokia muzikos grupė“, A. Yurchako teigimu (Yurchak 2008: 200), nekovojo su sovietiniu režimu, bet tiesiog jo nepastebėdavo. Šiandieninėje Lietuvoje matyti tos pačios tendencijos – pasitraukimas į vidinį egzilį ir politikos „nepastebėjimas“.

A3 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. 2): *Nėra išėjties. Aš turiu savo vidinį pasaulį ir atsiribojau.*

V1 (vyr., 85 m., aukštasis, miest. X1): *Šita dalis inteligentijos, sakysime, nusišalino, bet jie dirba savo darbą ir netrukdykit. Gaila atitraukti tą, kuris dirba.*

A1 (vyr., 52 m., elektrikas, kaim. X4): *[apie seimą, vyriausybę] kaip apie mirusiuosius. Geriau iš viso patylėsiu.. Seimas kaimo žmogui jau seniai yra miręs. Visas.*

Kai kurie respondentai nurodė, kad įsitraukimui į politiką, domėjimuisi ja reikia ne mažai emocinių, intelektualinių ir laiko resursų. F. Alberoni (1984) teigimu, tokioms veikloms reikia laiko, emocinių ir intelektualinių resursų, todėl pernelyg ilgai užsitęsę entuziazmo laikotarpiai virsta varginančia ir sekinančia veikla. Kai baigiasi visuotinis entuziazmas, sukuriama naujos galios struktūros bei nauja subordinacija ir grįžtama prie įprastinio kasdienybės logika pagrįsto gyvenimo ritmo.

L1. (vyr., 34 m., aukštasis, miest. X2): *1990-aisiais buvo atliekami kažkokie sociologiniai tyrimai, kas svarbiausia toje prioritetų skalėje: tauta, valstybė, visi kiti dalykai. Vėliau, einant dešimtmečiams, ta valstybė ne tiek jau svarbi. Kaip ir normalioj valstybėj, atsirado ekonominis gyvenimas, saugumas, šeima. Nešūkausi kiekvieną dieną su vėliava gatvėj: „Lietuva“.*

Dar Graikijos polyje laisvė buvo suvokiama visų pirma kaip laisvė nuo biologinio gyvenimo naštos, t. y. nuo būtinybės. Polio gyvenime dalyvavo tie, kurie pagal statusą buvo ūkio, oikos, šeiminkai: kiti nuveikdavo visą ekonominį ir fizinį darbą, o oikos šeiminkas galėjo gilintis į politines ir filosofines problemas (Peters 1993: 556). XVII–XVIII a. buržuazinė visuomenė šiuo požiūriu mažai kuo skyrėsi nuo antikos laikotarpio. Patriarchalinė tvarka suponavo, kad žmona ir tarnai rūpinosi ūkio reikalais, kad vyras, pasak D. Smith (1993), išlaisvintas nuo „kūno logistikos“, galėtų užsiimti viešaisiais reikalais. Riboti emociniai, intelektualiniai, finansiniai ir laiko ištekliai yra viena iš antipolitinio nusistatymo priežasčių.

A3. (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *Tie, kurie dirba, turi pastovias pajamas, jie neturi tam laiko <...> Tai ar tu dirbi, ar važiuoji streikuot, savo nuomonę reikšt? <...> Man tada reikia rinktis.*

³ Miręs 1926 m.

M2 (mot., 25 m., aukštasis, miest. X1): *Norint kurti, turi jau turėti. Didžioji žmonių dalis net šeimas turi, rūpinasi vaikais, ką ten tos ideologijos. <...> Nes tau svarbu pamaitinti vaiką, kad jo sveikata būtų gera ir visa kita, ir tu tikrai ten neisi ir nedarysi.*

Tai primena G. Mosca ir V. Pareto „vienos klasės modelį“ (žr. Farganis 1993: 239), pagal kurį vien tik dominuojantis elitas įgyja klasinę sąmonę, o pavaldžios masės neturi nei laiko, nei emocijų ir intelektualinių resursų dalyvauti politiniuose procesuose.

L1 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *Mes ir neturim suprast. Yra kažkokie teisiniai, ekonominiai rodikliai, mes pasitikime tais žmonėmis, bent jau taip suregzta mūsų visa valstybė. Mes balsuojam ir manom, kad jie žino, kokį priimti geresnį sprendimą. Kažkas gauna už tai pinigų. Reikia manyti, kad tai priimama visų žmonių naudai.*

Dar XX a. pradžioje W. Lipmannas knygoje *The Phantom Public* (1925) kritikavo „visas kompetencijas turinčio“ piliečio mitą, o J. Dewey knygoje *Public and Its Problems* (1954) teigė, jog piliečiai nėra pajėgūs sekti sudėtingą, greitai besikeičiančią bei gausią informaciją ir racionaliai, argumentuoti ją reaguoti. Focus grupių metu išsakytos nuomonės patvirtina šiuos teiginius – piliečiai neturi visų reikalingų eksperto kompetencijų, todėl svarbių klausimų sprendimas neišvengiamai privalo būti patikėtas kompetentingiems asmenims.

L1 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *Kai Maxima steigė elektros įmonę, tai nelietė mūsų kiekvieno. Yra kažkoks verslo, valstybės interesas. Atmetę visas politines diskusijas, visus pasisakymus „išsvogs, nepavogs“, nieko gi mes nesuprantam.*

R. Sennetto (1979, 1992), Ch. Lascho (1979, 1995), J. Habermaso (1962) teigimu, šiuolaikinėse visuomenėse pastebimas viešųjų sferų, viešojo gyvenimo nykimas ir laipsniškas viešojo žmogaus praradimas. Viešasis gyvenimas, bendruomenės gyvenimas, vieši bendruomenės reikalai greta šeimos ir asmeninių draugysčių kadaise buvo pakankamai svarbi gyvenimo sfera, kurios pagrindą sudarė žmogaus gebėjimas susisaistyti su bendruomene emociniais ryšiais. R. Sennettas teigia, jog šiuolaikinėse visuomenėse dėl išaugusio individualizmo bei asmeninės sėkmės kulto pastebima viešųjų diskusijų ir viešojo gyvenimo degradacija: „žmonės yra susirūpinę savo asmeninėmis gyvenimo istorijomis taip, kaip niekada anksčiau... Ir šis susirūpinimas yra greičiau spąstai negu išsivadavimas“ (Sennett 1979: 5). Tai lemia politinės bendruomenės fragmentaciją, domėjimąsi savo asmenine sėkme ir gerove bendruomenės reikalus paliekant antrame plane.

E1 (mot., 57 m., aukštasis, kaim. X3): *Visai neseniai vyko projekto iš Europos Sąjungos lėšų pristatymas. Susirinko X miestelio gyventojai <...>. Visi puolė išsakyti savas problemas. <...>. Reikia džiaugtis ir apsvarstyti bendrą naudą X miesteliui. O jiems rūpėjo paklausti apie savo namą, savo gatvę.*

Pasak čekų disidento V. Bendos (1978), nusivylimas valstybe ir politika sovietmečiu sąlygojo žmonių pasitraukimą į paralelines struktūras, t. y. tam tikrą „paralelinį poli“ . Šios struktūros apima paralelinę švietimo sistemą, informacijos kanalus, diskusijų forumus bei paralelinę ekonomiką.

A1 (vyr., 52 m., elektrikas, kaim. X4): *Keikia dabar tuos kontrabandininkus, bet jeigu ne jie, tai už cigaretes mokėčiau kažkokiam oligarchui, aš jau geriau atiduodu tam kontrabandininkui.*

Šiandien Lietuvoje taip pat akivaizdus viešojo gyvenimo bei viešojo žmogaus nuosmukis. Kai nunyksa emocinis, moralinis, pilietinis susisaistymas su bendruomene, išpareigojimas

bendruomenei, tai Tėvynė, kaip politinė ar tautinė bendrija, praranda prasmę, yra redukuojama į asmeninius, giminystės santykius ir tampa privačiu dalyku. Nebelieka viešų ir bendrų reikalų, egzistuoja tik privačios, suasmenintos sėkmės ir išgyvenimo strategijos.

M2 (mot., 25 m., aukštasis, miest. X1): *Mylim ne tėvynę, o tai kas yra tėvynėj – mano šeima, mano artimieji. <...> Jeigu aš dabar gyvenčiau užsienyje, o mano šeima, tėvai, artimieji būtų Lietuvoje, aš eičiau jos ginti. Bet jeigu mano tėvai būtų šalia, aš nežinau, ar daryčiau kažką vardan tėvynės Lietuvos, nes kai man reikia, iš jos negaunu.*

Esant silpniems bendruomeninio ar klasinio solidarumo ryšiams, vyraujant giminystės principu grindžiamam solidarumui, ideologinės takoskyros tarp politinių partijų netenka pamoto. K. Jowittas (1996), D. Fourmanas (2006) bei kiti autoriai mini mimetines, imitacines demokratijas buvusioje Sovietų Sąjungos teritorijoje, kai politika organizuojama remiantis klano principais, o ideologijos tampa fiktyvia priedanga.

A3 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *grupė draugų sprendžia savo problemas, interesus.*

M4 (mot., 52 m., aukštasis, miest. X1): *Aš manau, kad šiandien valstybė valdoma iš po kilimo. Tiesiog seime susirinkę tie, kurie už tam tikrą mokestį vykdo tam tikrus nurodymus ir jiems visiškai nuspėjant į mus, nes jie atidirbinėja.*

B1 (mot., 52 m., aukštasis, kaim. X3): *Man yra tekę dirbti savivaldybės taryboj <...> Aš, praktiškai atidurbusi kadenciją, sakiau: X mieste partijų nėra. X miesto savivaldybės taryboj nėra partijų, yra interesai <...> Viršūnėlėse yra vadinamos partijos, o šiaip daugiau veikia susitarimai. <...> Ir nesvarbu, ar tu konservatorius, ar krikščionis demokratas.*

J1 (mot., 76 m., nebaigtas vidurinis, kaim. X3): *Dar prieš 10 ar 15 metų sakydavo: „žiūrėk eina Brazauskinė, žiūrėk, eina Landsberginė“. Dabar šito nebėra. <...> Dešinieji, kairieji, ten centras, ten liberalai, ten dar kas nors, kai sueina, kai susėda už to stalo, kaip mes dabar čia, nėra nei kairiųjų, nei dešiniųjų, tik piniginės partijos.*

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, pastebimas politikos ir šou verslo susiliejimas (*politainment*) tyrėjų yra vertinamas prieštarinčiai: pvz., L. Van Zoonen (2005) teigia, jog tai padeda susigrąžinti susidomėjimą politika praradusius rinkėjus, tuo tarpu D. Thussu (2007) manymu, taip tik nukreipiamas masių dėmesys nuo esminių problemų. Focus grupių dalyviai išreiškė neigiamą požiūrį į politikos ir šou verslo susiliejamą: rinkimai netenka prasmės, nes rinkimo bei balsavimo kriterijai degeneruoja iki elementaraus šou verslo modelio, subjekto matomumas, žinomumas ir populiarumas grindžiamas skandalų kiekiumi bei eterio valandų skaičiumi.

M2 (mot., 25 m., aukštasis, miest. X1): *Kaip iš tikrųjų yra renkami? Tiesiog, kas turi daugiau lėšų, tas dažniau yra rodomas, dažniau matomas. Kuo žmogus labiau matomas, tuo labiau jis užfiksuojamas.*

N. Ries (1997) teigimu, posovietinėje Rusijoje susiformavo tam tikros naratyvinės pokalbių struktūros, apibūdinamos kaip „visiškos dezintegracijos epopėja“. Jose maksimizuojamas ir sakralizuojamas kentėjimas, gebėjimas išgyventi skurdo sąlygomis, konstruojamos siaubo ir išbandymų situacijos, per kurias gyvenimas pakylėjamas į legendos lygmenį, o išbandymus atlaikęs „paprastas žmogus“ – į herojaus rangą. Šiuose pokalbiuose Rusija pateikiama kaip JAV antipodas: pastaroji suvokiama kaip Disneilendas, džiaugsmo bei fantazijų žemė, o Rusija – kaip antidisneilendas, siaubo atrakcionų parkas. Focus grupių diskusijų metu ryškėja panašios naratyvinės struktūros, apleistumo, fatalizmo ir bejėgiškumo jausmas ypač stiprus kaimo vietovėse.

G1 (vyr., 43 m., bedarbis, kaim. X4): *Va jūs, miestas, atvažiavot į kaimą. Pamatėt kaimo žmones. <...> Kam jaunimas rūpi, niekam nerūpi, kad tu darbą turėtum, ar vaikai auga. Ir tai valdžiai tas pat. Per pirmą kadenciją prisikiša pinigų. Kaip jie tapo milijonieriais? Iš kur jie gauna tuos milijonus? Per vieną kadenciją keturi milijonieriai atsirado seime. Iš kur jie atsirado? Pasiima mūsų pinigų ir nekreipia dėmesio nei į jaunimą, nei į žmogų. Svarbu, kad jie gerai gyvena.*

M. Eliade knygoje *Amžinojo sugrįžimo mitas* teigia, jog archetipinės sąmonės bruožas – nuolatinė kartotė, priešinimasis istorijai ir istorijos sunaikinimas per reguliariai pasikartojančius ritualus. Antiistorinis laikas ir antiistorinė sąmonė grindžiami archetipais, nuolatinio pasikartojimu, istorinis laikas ir istorinė sąmonė prasideda ten, kur žmogus pats kuria istoriją. Perfrazuojant M. Eliade, galima teigti, jog vėl grįžtama prie antiistorinio laiko bei antiistorinės sąmonės, o politinis gyvenimas grindžiamas ta pačia kartote.

M2 (mot., 25 m., aukštasis, miest. X1): *Nebuvęs Lietuvoje ilgą laiką, įsijungi žinias, paskaitai ką rašė prieš metus, po metų – ir vėl tas pats, antraštė pasikeitė, bet koncepcija lieka ta pati.*

A3 (vyr., 53 m., vidurinis, miest. X2): *[rinkimai – betikslis dalykas?] Dabar – taip. Jau 20 metų keičia vieni kitus. <...> Vieni nuo lovio nukrenta, kiti ateina, ir nieks neįjuda, tik blogyn, blogyn, blogyn...*

M1 (mot., 34 m., aukštasis, miest. X1): *Mano tėvai ir mano vyro tėvai nebalsuoja. Sakau, kodėl jūs neinat, bent dėl anūkių eikit. Bet jie nemato prasmės, vis tiek niekas nesikeičia. Iš tikrųjų per daug niekas nesikeičia – ar vieni ateina, ar kiti.*

Apibendrinant focus grupių dalyvių nuomones galima teigti, kad žmonių suvokimas apie Lietuvos politinį ir viešąjį gyvenimą yra antiistoriškas, gyvenimas nebeįjuda į priekį ir yra grindžiamas nuolatiniais pasikartojimais, amžinu, neišvengiamu sugrįžimu. Rinkimai, respondentų nuomone, tapo betiksliais, simboliniu ritualu, kurio metu, perfrazuojant M. Eliade, sunaikinamas istorinis laikas ir atkuriamas nulinis laikas, t. y. pirmapradis kūrimosi momentas, nuo kurio vėl viskas prasideda iš naujo ir vystosi pagal tą pačią schemą.

IŠVADOS

Pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų demokratijose pastebimos radikalios politikos, politinio sąmoningumo, politinio dalyvavimo formų transformacijos: plintančios antipolitinės nuostatos, žmonių nusišalinimas nuo politikos, naujojo kognityvinio elito susiformavimas, tradicinių ideologinių takoskyrų tarp partijų silpnėjimas bei politikos ir šou verslo susiliejimas.

Lietuvoje greta šių problemų egzistuoja ir kiti veiksniai, neigiamai veikiantys demokratinio gyvenimo kokybę, – iš sovietinių laikų perimtos nuostatos apie politiką kaip iš esmės nešvarią ir neetišką, silpna pilietinės visuomenės tradicija bei sovietinės nomenklatūros tradicijos tęstinumas. Kaip rodo focus grupių rezultatai, Lietuvoje nusišalinimą nuo politikos, politinį pasyvumą bei antipolitinės nuostatas lemia:

- Politikų kaip naujos kalbančiosios klasės, besiformuojančios senosios sovietinės nomenklatūros pagrindu, iškilimas; reprezentacijos krizė ir atotrūkis tarp sąlyginai homogeninės politikų klasės bei likusios visuomenės dalies.
- Iš sovietinio laikotarpio paveldėtos antipolitinės nuostatos, disidentiniam judėjimui būdinga samprata apie politiką kaip purviną bei amoralią ir su tuo susijusi antipolitinė laikysena.
- Laipsniškai nykstanti viešojo gyvenimo, viešųjų sferų bei paties „viešojo žmogaus“ samprata, taip pat pakitusios klasių ir bendruomenės socialinio solidarumo formos, grindžiamos giminyste ar asmenine draugyste.

- Tradicinių ideologinių takoskyrų tarp politinių partijų nunykimas, dėl kurio politinis gyvenimas visuomenei atrodo pernelyg sudėtingas, klaidinantis, neskaidrus ir nepatrauklus.
- Visuomenės neigiamai vertinamas politikos ir šou verslo susiliejimas viešojoje erdvėje, dėl kurio pati politika, visuomenės manymu, degraduoja iki komercinio šou verslo projekto lygio.
- Laiko ir ekonominiai suvaržymai, t. y. laiko, finansinių ir intelektualinių resursų stoka, su kuria susiduria viešajame bei politiniame gyvenime siekiantys dalyvauti piliečiai.

Pamatinės prielaidos, kuriomis remiasi ir save pateisina antipolitinė sąmonė, yra intuityvus iktėorinis žinojimas, grindžiamas emocijomis, impresijomis, kasdienio gyvenimo patirtimis, (prie)politinis ar antipolitinis, priartėjantis prie mito ar prietaro lygmens, ir visgi nepaprastai svarbus siekiant atkurti iškreiptą, anot J. Habermaso, komunikacinę veiksmą ir užtikrinti visavertį politinį dialogą.

Gauta 2011 02 02
Priimta 2011 03 21

Literatūra

1. Ackerman, G. 2005. "Entretien avec Dimitri Fourman. De Gorbatchev a Poutine: Les illusions perdues", *Politique internationale* 109.
2. Alberoni, F. 1984. *Movement and Institution*. New York: Columbia Univ. Press.
3. Arendt, H. 1959. *The Human Condition*. Garden City (N. Y.): Doubleday.
4. Benda, V. 1978. "The parallel 'Polis'", in *Civic Freedom in Central Europe: Voices from Czechoslovakia*, eds. H. G. Skilling and P. Wilson. London: Macmillan, 35–36.
5. Berger, P.; Luckmann, Th. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
6. Dewey, J. 1954. *Public & Its Problems*. Swallow Press.
7. Eliade, M. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas*. Vilnius: Mintis.
8. Farganis, J. 1993. *Readings in Social Theory*. New York: McGraw-Hill.
9. Habermas, J. 1962. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Mit Press.
10. Jowitt, K. 1996. "Dizzy with democracy", *Problems of Post-Communism* 43: 1 (January / February).
11. Lasch, Ch. 1995. *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York: W. W. Norton & Co.
12. Lasch, Ch. 1979. *A Culture of Narcissism*. New York: Norton.
13. Lippmann, W. 1993. *The Phantom Public (Library of Conservative Thought)*. Transaction Publishers.
14. Peters, J. D. 1993. "Distrust of representation. Media", *Culture and Society* 15(4): 41.
15. Reich, R. 1991. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. New York: Knopf Publishing.
16. Renwick, A. 2006. "Anti-political or just anti-communist? Varieties of dissidence in East-Central Europe and their implications for the development of political society", *East European Politics and Societies* 20: 286.
17. Ries, N. 1997. *Russian Talk: Culture and Conversation During Perestroika*. Ithaca, N. Y. and London: Cornell University Press.
18. Scott, J. 1990. *Domination and the Art of Resistance*. New Haven: Yale University Press.
19. Sennett, R. 1979. *Narcissism and Modern Culture*. New York: Norton.
20. Sennett, R. 1992. *The Fall of Public Man*. W. W. Norton & Company.
21. Sloterdijk, P. 1999. *Ciniškojo proto kritika*. Vilnius: Alma littera.
22. Smith, D. 1993. "Women's experience as a radical critique of sociology", in *Readings in Social Theory: The Classic Tradition to Post-Modernism*, ed. J. Farganis. NY: McGraw-Hill, Inc.
23. Thussu, D. 2007. *News as Entertainment: The Rise of Global Infotainment*. London: Sage.
24. Van Zoonen, L. 2005. *Entertaining the Citizen: When Politics and Popular Culture Converge*. Lanham: Rowman & Littlefield.
25. Yurchak A. 2008. "Necro-utopia the politics of indistinction and the aesthetics of the Non-Soviet", *Current Anthropology* 49(2).

RASA BALOČKAITĖ

Anti-political moods in Lithuania: “money” parties, private motherland and the unbearable burden of political life

Summary

The phenomena of anti-political attitudes are observable practically worldwide, nearly everyone democratic state witnessing radical changes in political participation, political thinking and political inclusion. Along with the growing disappointment with politics and widespread anti-political attitudes, there is a shrinkage of the public spaces, clear ideological distinctions among political parties and the confluence of politics and show business, known as politainment. In the article, the popular perceptions of “political” and anti-political attitudes in Lithuania are analyzed on the basis of four focus groups.

Key words: anti-political, public sphere, politainment, Lithuania